

УДК 821.161.2:82-1

ББК 83.3 (4 Укр.) 6

**СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ У ЛІРИЦІ
ДАРІЇ МЕЛЬНИКОВИЧ-РИХТИЦЬКОЇ
(на матеріалі збірок «Жага справжнього», «Магія вогню»)**

О. О. Машталер

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; тел. +380 (342) 59-60-78*

У статті досліджується проблема синтезу мистецтв у ліриці Дарії Рихтицької. Крізь призму процесів естетичного простору на основі словесного моделювання несловесних мистецтв авторка виявляє шляхи виникнення асоціативних зчеплень компонентів суміжних мистецтв, об'єднання їх насамперед особою творця-деміурга. У такий спосіб досліджено специфіку художнього мислення письменниці, що базується на схрещенні декількох мистецтв, народжуючи в результаті цього своєрідну й цілісно нову поетичну структуру.

Ключові слова: *синтез мистецтв, інтеграція, синкретизм, поетична модель світу, образ-символ, емоційність.*

Як відомо, синтез мистецтв – це органічне поєднання літератури з іншими, переважно суміжними (музикою чи малярством) видами, що передбачає відповідний рівень творчого мислення. До проблеми синтезу мистецтв зверталися Л. Генералюк, І. Денисюк, М. Ільницький, О. Косінова, О. Мацяк, М. Моклиця, Н. Мочернюк, О. Рисак, М. Хороб, В. Чайковська, В. Юдіна, Л. Ярославич. Та загалом обрана нами проблема по-своєму започатковувалась у сиву давнину. Зараз її означають таким поняттям, як синкретизм, вважаючи визначальною рисою «первісного, або обрядового мистецтва, яка досі зберігається в народній творчості: види мистецтва, в яких елементи різних мистецтв (музики, співу, танцю, словесного мистецтва) є нероздільним цілим. Синкретизм у ширшому значенні – первісна єдність елементів, які згодом відокремились» [3, с. 440].

І. Я. Франко у трактаті «Із секретів поетичної творчості», що є однією з фундаментальних праць у національній літературознавчій науці, вважав естетику в суті своїй наукою про чуття, «про роль наших зміслів у приніманні вражень зверхнього світу і в репродукуванні образів того світу назверх» [8, с. 77]. Безпосередня й опосередкована уявою задіянь органів чуття у літературному синтезі мистецтв спонукає при теоретизації його дотримуватися класифікацій видів мистецтва на зорові, слухові й синтетичні, тобто на моносенсорні й полісенсорні.

Літературознавець О. Рисак у дослідженні «Найперше – музика у слові» акцентує увагу на суті синтезу мистецтв, що полягає в тому, щоб, «по-перше, поглянути на одне мистецтво крізь призму іншого, по-друге, виявити характер і грані взаємодії Слова, Музики і Барви, по-третє, спробувати з'ясувати феномен художності «на стику» мистецтв, який містить у собі не лише суму складників художнього цілого, а й щось ще додаткове, вловиме і водночас невловиме, отой таємничо-загадковий «секрет» синтетичного новотвору» [4, с. 18].

Як відомо, упродовж усієї історії мистецтва розвиток його стимулювали з середини дві діалектично взаємозалежні тенденції: тенденція до специфікації видів і тенденція до взаємодії, зокрема синтезу їх. Мистецтво літератури реалізується в слові, що є найбільш гнучким матеріалом. Його гнучкість полягає в тому, що засобами словесної передачі виявляється можливим частково відтворювати зображальну специфіку майже кожного виду мистецтва. Так, поезія прийомами своєї звукової організації наближається до музики. Прозаїчні словесні образи можуть давати ілюзію пластичного зображення. Словесне мистецтво ні в чому не поступається перед живописом та скульптурним зображенням і багато в чому перевершує їх. Теоретично ці переваги були обґрунтовані Г. Лессінгом у його знаменитому трактаті «Лаокоон, або Про межі живопису та поезії» [2, с. 19].

В аспекті мистецького синтезу виявлено, що символіка суміжних мистецтв, вжита в структурі словесного твору, дає авторові змогу створити складну панораму художнього явища, яка утворюється з інтерпретованих символів. Своєрідний симбіоз Слова і Звуку постає перед читачем у поезії Д. Рихтицької «Музика ритмів»: *«Нових шляхів, / Нових гармоній, / У поетичній мові – шукаю, я – стриманою в формах, / Що полонила музикою ритмів / Вже давно мене, / Це лаконічне диво – невидимі тонкощі мистця, / Що змушує людське серце скоріше битися – / У ритм життя»* [6, с. 33]. Тут відбувається взаємодія двох естетичних полів, своєрідне інтенсивне нарощування нових граней. Так, на горизонтальний рівень (сюжетна канва, лейтмотив, образна система) накладаються вертикальні амплітуди. Тому художнє слово постає водночас у двох вимірах: семантико-емоційному, ритміко-мелодійному, тобто у силових полях поетичної та музичної образності.

Поетеса надає образу поетичного слова тієї глибини, зримої пластики, що становлять невід'ємну ознаку її стилю. Авторка ніби «перекладає» мову музики на мову зримих образів (*«жити тільки у завірюсі рідних слів», «моє чуття – зазвучить стражданням страсті»*) [6, с. 33]. Художній образ митця розвивається у рамках певного мікросюжету. Спершу, звільнившись від *«гіпнозу чужих течій»*, лірична героїня шліфує силу духу, шукає *«іскру мрій»*, прагне, щоб слова *«злітали в небо – одне до одного, немов ті голуби ясні»* [6, с. 34]. Відчувши музику ритмів, художній образ слова досягає свого апогею. Тому так житте-

ствердно, динамічно, експресивно й сконденсовано звучать поетичні рядки Д. Рихтицької : «*Заходь! / У людське / Серце, / Торкнись / Душею / Слова – / Вільної / Думки, / Поезіє / Моя!*» [6, с. 34]

Звуко-музичне і живописне середовище оприявлене і в поезії «Переливи майстерності». Вібруючі переливи тонів, надзвичайна експресія знаходять точки перетину: народжується нове естетичне явище, споріднене, що за своїм поліаспектним охопленням репрезентується у мистецьку довершеність. Своєрідне взаємопроникнення різних видів мистецтва вбачаємо у синтаксисі музичної мови авторки, у кольоровій семантиці, а також у пластичній образності. Своєрідний «переклад» слова в зображення і водночас динамізм художньо-образної структури закодований у вищеназваній поезії : «*У своїх / Картинах / Я бачу : / Буйний розмах / Мистця, / Як розвіяна / Грива коня – / Стихійна / Динаміка / Оживає / Ощадно, / Бо це дає / Велич чуття*» [6, с. 230]. Д. Рихтицька розкриває перед нами світ ліричного героя – художника, який, створюючи шедевр, користується фарбами, але пише картину серцем, бо художньою домінантою, лейтмотивом, основою світосприймання митця є краса.

На думку В. Смілянської, «звести словом на папері багатобарвний уявний світ – означає естетично перетворити реальну дійсність, яка чинить опір творчим зусиллям художника, перетворити її за певними художніми принципами, за законами автора: «Дві закономірності керують художнім твором: закономірність героя і закономірність автора, змістова і формальна закономірність» [7, с. 4].

Крізь призму синтезу мистецтв можна значно яскравіше охарактеризувати саму постать митця. Він розкривається як багатогранна, всебічно обдарована особистість. Читаючи твір «Переливи майстерності» Д. Рихтицької, повніше відчувається поліфонізм та багатобарвність мистецького твору. Можна твердити, що звукова і кольорова гама є належно детерміновані художньою ідеєю, творчим задумом, тому витвір мистецьких картин «*гостротою витончених начал – силою незрушимості пнуться до висот – у майбутнє століття*» [6, с. 231]. Своєрідним обрамленням, філософським розумінням першовитоків таланту – коренів рідної землі – звучить заключний акорд поезії: «*На мистецькі / Верхів'я / Шлях важкий, / У корені / Заключень – / Блискавкою / Пробивається / Сива давнина / Твого народу*» [6, с. 231].

Синтез мистецтв став потужною силою, однією з визначальних особливостей стильової манери поетичного хисту Д. Рихтицької, важливим чинником поглиблення психологізму, розширення асоціативних виявів. Ексклюзивним явищем у літературі є синтез танцювального мистецтва і поезії. Поетеса майстерно застосовує хореографічні мистецькі елементи в поетичному просторі, створюючи принципово нове енергетичне поле художнього твору. В поезіях акцентується увага на танцювальних рухах, лініях, па, жестах, що є мовою пластики, яка за своєю

природою є абстрагованою, а часом «алогічною» із позиції реального просторового світу, маючи при цьому логіку і змістовність вищого гатунку. Завдяки цьому пластика здатна відображувати глибинні психологічні процеси, і, будучи породженням природних властивостей людської особистості, сприйматися в усій своїй багатогранності. Танець не може існувати без музики, тому Д. Рихтицька, свідомо чи несвідомо, використовує музичне обрамлення вірша і в такий спосіб відкриває ще одну грань художньої можливості слова – звучати.

Таким чином, синтезований поетичний твір є репрезентантом не лише характеру танцю чи стану ліричного героя, а й універсальною моделлю художнього світу митця. Д. Рихтицька сповідує ідею про вільний злет особистості – одвічний порив людини. У танці свобода тіла і духу народжує творчу думку, де рухи тіла є відтворенням внутрішнього імпульсу, а в поезії джерелом творчого вивільнення є слово. Найвищим досягненням танцівника є elevation – уміння якомога довше протриматися у повітрі у зафіксованій позі. Це – порив угору, намагання вивільнитися від земного тяжіння. Поезія теж піднімається до високих порухів людської душі, звільненої від земної метушні, буденності, духовної бідності. На стику змістового наповнення відбувається якісна взаємодія споріднених мистецтв. Своєрідний тандем (поєднання танцювального і словесного світів) є екзистенційною спрямованістю, що дозволяє виявити емоційність, конфліктність, експресивність, трагедійність, психологізм людського буття з розкриттям його фундаментальних тем Людяності, Долі, Відчаю, Свободи, Любові, Ненависті.

По-новаторськи несподівано авторка розкриває філософію мистецтва танцю у поезії «Танок». Він уособлює прикметні ознаки провідної ідеї: танець – це своєрідна поема, в якій кожен рух – це слово, танець володіє особливим хистом – робить музику видимою. Авторка представляє цей вид мистецтва як маленьку модель життя в декількох хвилинах зі своїми емоціями та переживаннями. Енергія вірша підсилюється семантично: (танок – «це плетиво уяви», «повнота чуттів людини», «мозайка хотіння», «таємні побажання», «обнова людської душі»). У царині танцювального мистецтва домінує магія рухів, що заворює і надає відчуття довершеності. Тому експресія ритму, принада пластики, легкість музичного супроводу і мелодія, яка відгукується у твоїй душі, запалює вогонь життя.

У процесі розвитку художньої ідеї у поезії виникає цікава трансформація-видозміна танцю у неповторну історію людських почуттів: це биття серця, вираз у часі й русі, в смутку і радості: «У ритмі / Пристрастей / Мелодій, / Магії / Безмовних / Рухів, Принад – / Що виром / Пелюсток / Незнаних / Приманюють / У світ казок, / Яка у дотику / Болить, ятрить» [6, с. 221]. У цьому танцювально-словесному полотні дивує читача паралельна пропорційність: «висота-низина». «Танок – це поривання душ – до нових висот, і це падіння до низин холодної землі» [6,

с. 221]. Очевидно, логіко-асоціативний акцент тут зроблено на діалектиці людського життя; на своєрідний символ боротьби за самовдосконалення. Адже, танцюючи, людина дозволяє собі розкіш бути собою. У цьому виді мистецтві відчувається гармонія й блаженство, легкість і щастя. Він піднімає тонус життя. На думку письменниці, це своєрідний оазис, у якому *«душа ніколи не згіркне у сірих буднях бездомного життя»* [6, с. 221].

Слово – Музика – Танець. Ці три мистецькі іпостасі знаходять подібності, «точки перетину». Поезії Д. Рихтицької притаманні високий ступінь динаміки і напруженості, класичне благородство, ритм і стиль, загадковість, м'якість і гострота, а чи не найголовніше, – самопізнання. Привертають увагу поетичні метафори, в яких відбивається загальний закон індивідуально-авторського художнього мислення: *«Віртуозна грація летить пливе лебідкою», «елегійний смуток зими», «танок кружляє у вирі метелиці хвилюючих надій», «шати почувань»*. Ці різноманітні асоціації базуються як на семантиці дієслів фізичної дії, так і на іменниках абстрактного значення.

Художнє мислення Д. Рихтицької яскраво, хвилююче передає зачудування танцем у вимірі досконалого розуму і як своєрідний синтез висловленого, вловленого, чуття, руху, ритму в обов'язковому змісті з музикою: *«І диво дивне / Придумав / Наш Господь / В своїм / Космосі загадок / І тайн предвічних»* [6, с. 223]. Образ танцю репрезентується у художньому слові у вищих параметрах. Помітно, що синтез мистецтв підтверджує їх спільну генетичну основу. Адже витоки варто шукати у первісному синкретизмові. Тому не випадково танок у вірші переростає у духовну силу народу, репрезентує його життєрадісний характер, оптимізм.

Справді, в усі часи мистецтво танцю значило дуже багато. Воно ніби виводило з густого туману на широкі сонячні простори красивості, адже це сплав музики, ритму, чуття, такту, образу, слова. Танець є одним із освіжаючих подихів широкого і вільного світу свободи, тому він здавна користується такою любов'ю народу. Високоемоційний заряд цього мистецтва, його позитивно-оцінний зміст струменять у поетичних рядках: *«Найбільше / Я люблю / Танок предвічний, / Стихійний – / І шалений, / В якому / Зав'язь є / Всіх поколінь / Народу мого, / В нім іскриться / Велич – міць – / Прикраса – барвіста, / І ніжність – / Як молитва – / І непогора – / Як гірський / Ручай»* [6, с. 224].

Образ танцю, який розкриває Д. Рихтицька у словесно-музичному вимірі став містким виразником народного духу, пафосу свободи: *«Ти сльоза / Народу свого, / І ти туча / І втіха- / До тих вершин, / Що пнуться / Воля – / І до Бога»* [6, с. 225].

Найхарактернішою рисою мистецтва є нескориме поривання до нових висот: *«Мистецтво – найпрекрасніший, найсуворіший, найрадісний та благочестивий символ довічного, непідвладного розуму люд-*

ському, прагнення людини до добра, до істини і довершеності» [1, с. 487]. Як мистецтво живопису, так і мистецтво музики, театру чи літератури, не обмежуються одною гранню, не мають чітких контурів. У вічному пориванні до довершеності і масштабності впливу творці звертаються до синтезу мистецтв. Так, система художніх засобів Д. Рихтицької не обмежується звуковими, образотворчими чи символічними образами. Поезія її – це ціла епопея відчуттів, що передається спектром алітерацій, тавтологій, градацій, асоціацій і навіть синестезії, коли запахи, барви і звуки відповідають одне одному.

Наче рукою скульптора, поетеса творить образ актора в однойменній поезії: *«Актор / Живий імпульс, / Струм – / Він найтонший / Інструмент – / Який сам собі / Є знаряддям – / Його пластика, / Його лице, / Голос, / Його настрої – / Стан, / Він різний: / Містичний, / Міфічний, / Ніжний / І жорстокий, / Реальний, / Багатоликий, / Багатоманітний... / І трагічний...»* [5, с. 97]. Д. Рихтицька влучно здійснює добір і поєднання деталей предметної вражальності й психологічної виражальності, які творять образний світ твору. Внутрішнім жестом «власне автора», його ставленням до зображуваного й до читача-адресата визначається поетична інтонація лірики поетеси. Її слово творить контури, тіні, рельєф. Проте це не скаменілий образ, а живий організм: в русі, в різних іпостасях, в емоційно-експресивному наповненні. Немає жодного сумніву, що це і портрет, розгорнутий портрет, мальований засобами контрасту (протилежні стани), асоціативного зв'язку: актор – живий імпульс – струм – інструмент – знаряддя, діалектичного бачення особистості (звідси усвідомлення врешті-решт трагічності образу). Придивимось ближче до кожного рядка поезії зокрема. У першому – лише натяк на об'єкт, креслення силуету образу. У 2-7 рядках – відповідь на запитання, хто є об'єкт, чим живе, що є внутрішнім «двигуном», звідси – яку функцію виконує. Це вістря образу. Далі (8-13 рядки) – його внутрішнє наповнення (духовне) і зовнішнє – комплекс барв, що в сукупності підкреслюють цілісність портрета. Останній рядок – це ключ до розгадки таланту: *«...він / Намагається / Зрадливу / Акторську / Маску / Відкинути – / Проростаючи / У ненав'язливу / Простоту / Притягаючи / Чаром / Наївності / В обличчі / Таємниці / Недосказаності / Глибини, / І тоді / І без слів / Стає / Зрозумілим»* [5, с. 98].

У нашій уяві знову зринає образ митця. Він безколірний, беззвучний, але глибокий. Д. Рихтицька ніби заповнює ті умовні порожнечі, які проступали у попередньому портреті. Панорама рядків нагадує дзеркало, а в ньому уже чіткий образ актора: маска спадає, обличчя міниться і закарбовується в просторі й часі, а далі... малювання тиші, багатозначної і вагомий – один із найяскравіших прийомів синтезу літератури й музики.

І. Франко вважав, що поет «малює... при допомозі рухових образів, практично – за допомогою дієслів зі значенням активності руху» [8,

с. 109]. Так, актор Д. Рихтицької «Шукає... / Постійно – / В людях, / У книгах, / У собі... / Він грає їх / Своєю / Долею / Душею – / Мудрістю, / І він повинен / Мати тривожну / Совість, / Тоді його голос / Звучить голосно. / Він стає / Не виконавцем ролі / А повноцінним / Творцем» [5, с. 98]. Внутрішній динамізм героя виражений у його діях, а секрет магнетизму полягає у «тривожній совісті». Поетичний синтаксис поезії поданий динамічними, короткими реченнями, безліч додатків акцентують увагу на художніх деталях. Нагнітання іменників підсилює градацію. Зовнішнє переплетення доль митця і будь-якого перехожого, накладання долі на дійсність – такий фатум актора змальовує поетеса. А ще називає його «творцем»: чи то семантично він є інструментом, що творить якийсь витвір, а, можливо, це натяк на Божу іскру таланту, яка дарована митцю Творцем світу цього. Напруга атмосфери прогресивно наростає у фінальних рядках поезії: «Актор / Викриває / Усі тіні / І ясності, / Напоказ / Людську / Порожнечу – / Або злеті / У височинь – / Сцена часами / В німій тиші / Говорить...» [5, с. 98].

І знову живопис у слові. Авторка порушує традиційну семантику світла і темряви як втілення добра і зла, натомість дає тінь – як імліцитну грань особистості, а ясність – її зовнішню «мембрану». Читач наче падає в порожнечу, прірву і дно людської моралі і піднімається до благословенного неба (найвищі людські поривання особистості). Такою антитезою Д. Рихтицька викриває суперечливий і контрастний світ суспільства. Містика ж таланту актора досягається поєднанням зорових і слухових вражень, мозаїкою тонів і півтонів, які дифузійно проникають у кольори і відтінки. Як одкровення, звучить головна ідея: нема творчості без страждання, в моменти, коли митець творить, душа його – оголена і перебуває на грані свідомого з несвідомим, а перехід від небуття в буття втілює через акт свободи і пізнання світу в усіх його виявах. Завершальний акорд життя – сцена – як символ полотна життя, яке застигло в найніжнішому адажіо.

Як бачимо, синтез мистецтв передбачає органічну єдність, взаємозв'язок, взаємодію видів, покликаних сприяти естетичному оформленню матеріального і духовного середовища життєдіяльності людини, створювати нові грані художніх явищ. Досягається він гармонійним поєднанням окремих компонентів на засадах ідейно-художнього задуму, композиційного узгодження стилів, жанрів, пропорцій, ритмів тощо. Синтез мистецтв іманентний самій природі художньої творчості і відбувається на перетині осей координат мистецтв.

Література

1. Велика книга мудрості. Афоризми та крилаті вислови / укл. О. Островська, Г. Латник; за ред. Григорія Латника. – К.: Арій, 2012. – 632 с.
2. Лессінг Г.-Е. Мінна фон Барнгельм. Емілія Галотті. Лаокоон / Г.-Е. Лессінг. – К.: Дніпро, 1976. – 336 с.

3. Моклиця М. Від синкретизму до сецесії: філософські аспекти синтезу мистецтв / Марія Моклиця // Волинь філологічна: текст і контекст. Явище синтезу мистецтв в українській літературі: зб. наук. праць. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2008. – Вип. 6. – С. 70-75.
4. Рисак О. «Найперше – музика у слові»: Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст. / О. Рисак. – Луцьк: Ред. – вид. відділ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1999. – 402 с.
5. Рихтицька Д. Жага справжнього: поезії / Дарія Рихтицька. – Дітройт, 2002. – 322 с.
6. Рихтицька Д. Крижаний цвіт: поезії / Дарія Рихтицька. – Дітройт, 1998. – 311 с.
7. Смілянська В. Святим огненним словом... / В. Смілянська. – К.: Дніпро, 1990. – 290 с.
8. Франко І. Із секретів поетичної творчості / І. Франко // Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – К.: Наукова думка, 1981. – Т. 31. – С. 45-119.
*Стаття надійшла до редакційної колегії 10.04.2016 р.
 Рекомендовано до друку к.ф.н., доцентом Хороб М.Б.,
 д.ф.н., професором Слоньовською О.В.*

SYNTHESIS OF ARTS IN DARIA MELNYKOVYCH-RYHTYTSKA'S LYRICS (on the material of collections "A thirst for the Real" ("Zhaha spravzhnioho"), "Magic of Fire" ("Mahiya vohniu"))

O. O. Mashtaler

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
 76000, Ivano-Frankivsk, Shevchenko str., 57;
 ph. +380 (342) 59-60-78*

The article analyzes the problem of synthesis of arts in Dariya Ryhtytska's lyric poetry. The work pays attention to understanding the processes of aesthetic space on the basis of verbal modeling of nonverbal arts. The ways of nascence of associative clutch of components of related arts, their combination, foremost, by the personality of an author-demiurge are revealed. The specifics of the writer's artistic thinking, based on the crossbreeding of several arts, giving birth, as a result of this, to an original and integrally new poetic structure, are researched.

Key words: *synthesis of arts, integration, syncretism, the world's poetic model, image-symbol, emotionfity.*